

ІСТОРИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Володимир КИДОНЬ

orcid.org/0000-0002-3606-8061

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник

Навчально-наукового інституту воєнної історії

Національного університету оборони України

email: volodimir4077@gmail.com

Анотація. Висвітлено вплив російсько-української війни на історичну ідентичність. Основні акценти розставлено на розумінні історичної ідентичності як основоположного складника ідентичності національної. Звідси випливають історично сформовані ментальні відмінності між українцями та росіянами.

Ключові слова: історична ідентичність, наратив, національна ідентичність, окуповані території, російська пропаганда, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, починаючи від 2014 р. і особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., викристалізувала, поміж іншого, й проблеми, пов'язані з історичною ідентичністю. Йдеться про використання знань про минуле для розуміння перебігу сучасних подій та можливостей їх застосування для подальшого розвитку держави та суспільства й соціуму. Історична ідентичність є однією із підвалин ідентичності національної. Тому, зважаючи на екзистенційний характер війни, для України вкрай важливо мати чітку позицію щодо власної історичної ідентичності, адже на «ментальність українців суттєво вплинула тривала відсутність власної державності, територіальна та цивілізаційна роз'єднаність українських земель, цілеспрямована денационалізація української еліти, помітні нашарування радянської ментальності» [1, с. 320–321].

Аналіз досліджень та публікацій. Російсько-українська війна чи не з першого дня ведення стала предметом

наукового вивчення цілої плеяди академічних дослідників. Її розглядали й розглядають з різних точок зору та ракурсів. У контексті нашого дослідження варто наголосити на напрацюваннях, присвячених вивченню російсько-української війни як війни цивілізаційної та ідеологічної. Л. Залізник назвав її «війною світів», найвищим виявом «зіткнення між суспільствами принципово різної ментальності, культурної орієнтації, історичної пам'яті, традиції» [2, с. 27]. О. Ситник та Я. Балановський розглядають російсько-українську війну як результат вікового «протистояння ординської московської держави з цивілізованою Європою», адже для «Московії Київ завжди був і залишається об'єктом заздрощів за кращий культурний і життєвий рівень, а відтак – постійних загарбницьких воєн, грабежів і насилля» [3, с. 654]. А. Киридон та С. Троян розглянули причинно-наслідковий ланцюг та фундаментальні контраверсії й концептуальні уроки російсько-української війни [4]. Соціокультурну різницю між

Україною та Росією, що, зрештою, призвело до міжцивілізаційного зіткнення, детально вивчав І. Рущенко [5]. Ментальний вимір історичних витоків російсько-української війни став об'єктом наукової уваги О. Нікілева [6]. О. Лисенко спробував поглянути на війну Росії проти України крізь призму політичних, військових, правових та ідеологічних координат з оперттям на історичний та геополітичний контекст [7].

Грунтовний аналіз як російсько-української війни, так і природи «гібридних воєн», їхньої специфіки, перспектив України у війні та геополітиці, з огляду на історичний бекграунд, є предметом наукової аналітики та публіцистики В. Горбуліна і Є. Магди [8; 9].

Різноманітним аспектам ідентичності в умовах російсько-української війни присвячені, зокрема, статті С. Бойко, І. Лоссовського, С. Яремчука, В. Дияка, К. Тушко, Є. Синчука, В. Коцура [10; 11; 12; 13; 14].

Проблематика історичної ідентичності висвітлюється у статтях О. Стасевської (акцентовано увагу на взаємозв'язку історичної ідентичності та історичної пам'яті) [15]; П. Герчанівської (осмислення трактування історичної ідентичності у різні хронологічні періоди) [16]; А. Мартинова (специфіка української історичної ідентичності у загальноєвропейському контексті) [1]; О. Готри (зв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності) [17].

Мета нашої статті полягає у висвітленні впливу російсько-української війни на історичну ідентичність в Україні.

Виклад основного матеріалу. Увага до історичної ідентичності «зумовлена відродженням інтересу до історичного досвіду в сучасному світі в контексті

переосмислення проблеми ідентичності, оскільки вона детермінована конкретно-історичними умовами» [15, с. 214]. Історична ідентичність особистості формується в процесі індивідуального розвитку й соціальних умов, пов'язаних із взаємодією поколінь, історичною пам'яттю, зі сприйняттям минулого своєї спільноти та його осмисленням, і дає можливість «забезпечувати адаптацію людини до мінливого світу» [15, с. 217].

Як зазначив Є. Магда, російсько-українська війна є «результатом процесу пошуку себе і свого місця у світі двома націями, двома уламками радянського простору. РФ <...> обрала шлях імперського месіанізму за рахунок продажу непоновлюваних ресурсів. Україна пішла шляхом повільного, не завжди впевненого і вірного, будівництва національної держави» [9, с. 34]. В умовах такої війни, яку називають «гібридною» (hybrid warfare) або «нелінійною» (non-linear war) чи неконвенційною (unconventional warfare), на перший план висуваються невоєнні форми протистояння задля досягнення тактичних та стратегічних цілей:

- стирання межі між станом війни та миру;

- нападник не оголошує про стан війни та намагається приховати присутність своїх збройних сил на чужій території;

- спроби ворога знайти прихильників і союзників серед місцевого населення, яке має сепаратистські настрої, оброблене пропагандою або ж переслідує виключно меркантильні цілі;

- ворог використовує внутрішню політичну опозицію задля досягнення своїх цілей у владних структурах та на міжнародній арені;

– використання медіа задля ведення потужної інформаційної війни як у середині своєї країни, так і на окупованих територіях та у різних країнах світу [18, с. 75].

Тривалий час превалювала думка, що ступінь розвинутості держави визначається можливостями гарантій безпеки своїм громадянам в економічній та технологічній площинах. Однак розвиток медіатехнологій та використання їх задля впливу на людей суттєво похитнули ці уявлення. Як вказує Л. Нагорна, «в ряд із традиційними трьома опорами стало-го розвитку (економічна життєздатність – соціальна рівність – екологічна відповідальність) стала «четверта опора» – соціальна і культурна активність громадян» [19, с. 4]. На порядку денному, в умовах російсько-української війни, проблема історичної ідентичності є важливим фактором стійкості як суспільства загалом, так і окремих громадян зокрема. Історична ідентичність, творячи смисл історії, безпосередньо пов'язана з її розумінням у дні сьогоденшнього, сприяючи зв'язку між поколіннями й (само)презентації. Для формування історичної ідентичності необхідними компонентами є:

- знакові слова/гасла, статус рідної мови;
- культурні образи соціальної групи;
- релігійно-світоглядні основи;
- традиції, реліквії, символи [1, с. 314].

Протягом кількох століть Російська імперія, а за нею і СРСР доклали чималих зусиль задля розмивання та фізичного й ментального знищення усього українського та накидання своїх історичних наративів, фундованих на вищості

«старшого брата» та плеканні комплексів меншовартості українського народу: «Формуючи специфічну політичну культуру, очільники імперії вихолощували сутність народоправства, конструювали авторитарні й тоталітарні форми правління, здійснювали небачені економічні трансформації, які розмивали кращі традиції господарювання, засобами соціальної інженерії та державного терору переформатовували соціум за лекалами своїх химерних уявлень» [7, с. 86]. Не відмовилася від такої політики й Росія після 1991 р. Достатньо пригадати події в АР Крим у першій половині 1990-х років, пов'язані з поділом Чорноморського флоту, та спроби державного заколоту на чолі із проросійським політиком Юрієм Мешковим («мешковщина») [20; 21] чи тривале й послідовне «окучування» російським пропагандистським павутинням населення Донецької й Луганської областей, що, зрештою, вилилося в окупацію з 2014 р. й ведення активних бойових дій до сьогодні. У полі зору російської пропагандистської машини були й інші області України, зокрема Одеська, Запорізька, Харківська, які мали б також стати частиною «прирощених земель» окупантів.

Про ментальні відмінності між українським і російським народами, що мали безпосередній вплив і на історичну ідентичність, писав Л. Залізняк, спираючись, поміж іншого, й на розуміння цих відмінностей і самими росіянами в особі російського письменника Алексея Толстого: «Є дві Русі. Перша – Київська – має своє коріння у світовій, а щонайменше у європейській культурі. Ідеї добра, честі, свободи, справедливості розуміла ця Русь так, як розумів їх увесь західний світ. А є ще друга Русь – Московська. Це

– Русь Тайги, монгольська, дика, звіряча. Ця Русь зробила своїм національним ідеалом криваву деспотію і дику запеклість. Ця московська Русь з давніх-давен була, є і буде цілковитим запереченням всього європейського і запеклим ворогом Європи» [2, с. 27]. Але, як стверджує О. Лисенко, списувати російську агресію проти України лише на путінську параноїдальну ненависть до всього українського та страх до НАТО і Заходу є надто спрощеним баченням проблеми. Причини значно глибші й об'ємніші. Серед них О. Лисенко виокремлює ключову: «У Москві найбільше бояться втратити Україну як потужний інтелектуальний резервуар, маркер свобод і демократії, на який можуть орієнтуватися росіяни; нарешті, це емоційна залежність від так званого «меншого брата», що існує на підсвідомому рівні як комплекс неповноцінності без «києво-руської спадщини» [7, с. 86–87].

На захоплених територіях України російські окупанти всіляко нищать, фізично й морально, будь-які прояви бодай чогось українського. Це стосується й стирання історичної пам'яті, яка напряду пов'язана із формуванням ідентичності, із самоусвідомленням та презентацією особистості як носія культурних, історичних, світоглядних цінностей. Зокрема, на окупованих частинах Донецької та Луганської областей новоспечена «влада» знищила чи не всю україномовну літературу, спалюючи книги або викидаючи їх на смітник. Натомість з території Росії завезли 2,5 млн. книжок (переважно це твори Пушкіна, Достоєвського, Барто, Маршака, Чехова, Лермонтова). А українські книги окупанти назвали «екстремістськими» та склали список таких найменувань. До

списку «екстремістської літератури» внесли книги з працями Левка Лук'яненка, Марії Матіос, Оксани Забужко, Олега Сенцова, Артема Чеха, Олександра Ірванця, Василя Шкляра, Олени Стяжкіної, Сергія Плохія, Кирила Галушка, Володимира В'ятровича. Особливу ненависть в окупантів викликають книги про Голодомор і навчальна література з історії України та книги, у яких йдеться про Революцію Гідності. Наприклад, у Маріуполі російські окупанти, за попередніми підрахунками, знищили 180 тисяч книжок та чотири бібліотеки; серед них – і книги з творами Лесі Українки та «Кобзар» Тараса Шевченка [22].

Також у Росії вже випустили підручник з історії для учнів старших класів. У підручнику є розділ про російсько-українську війну, просякнутий російською пропагандою та відповідними наративами. Історія 1970–2000 рр. повністю переписана. Суттєво зменшили розділ загальної історії, при цьому розширили частини про Азію, Африку та Латинську Америку. За підручником, «головним бенефіціаром» війни є США, які «сповнені рішучості «воювати до останнього українця», а окуповані території України – «нові регіони» Росії, тоді як власне Україна – «ультранационалістична держава» (у підручнику виділено червоним кольором шрифту), а «сьогодні будь-яке інакомислення в Україні жорстко переслідується, опозиція заборонена, все російське оголошено ворожим». При цьому, як написано у підручнику, «йде нищення всього, що так чи інакше свідчить про спільну для братніх народів історію та культуру» (авторський переклад з рос. мови. – Авт.) [23]. Навчальний тиждень у школах починається виконанням гімну, підняттям прапора та обов'язковими уроками

«Розмова про важливе». За програмою цього уроку школярам втовкмачують у голови інформацію про «спеціальну військову операцію» (виключно так називають у Росії російсько-українську війну) [24]. На окупованих територіях запровадження підручника у шкільний освітній процес було заплановано з 1 вересня 2023 р. Така освітня політика окупантів є частиною процесу «розмивання» національної, культурної, історичної ідентичності населення України на захоплених територіях: «Метою Росії є створити прокремлівський інформаційний простір в окупованих регіонах, щоб розмити українську національну ідентичність» [25]. В окупованому Бердянську повертають радянські назви вулиць. Протягом 2016–2017 рр. 70 вулиць міста були декомунізовані та отримали українські назви. Наразі процес відбувається у зворотному напрямку. Окрім того, українську мову та написи українською витісняють з усіх сфер: «Будь-який прояв української ідентичності дуже сильно тригерить окупантів. Тобто вони ладні там розвивати будь-які діалекти, будь-які мови, «підтримувати». І заради картинки якісь національні меншини з розвитком їхньої культури та мови показувати. Це все ми говоримо про Бурятію, Дагестан, навіть про болгарські, німецькі товариства, але жодним чином не про українців» (головний редактор видання «Бердянськ 24» Віктор Коваленко) [26]. На жаль, таких прикладів багато. Тому важливо усвідомити, наскільки ворог уважний до питань ідентичності, зокрема й історичної, та яку тотальну боротьбу ведуть окупанти проти українців на усіх напрямках війни.

Російська пропаганда одним зі своїх інструментів зробила історію, а саме її

трактування відповідно до російських наративів, підтасовування фактів та маніпуляція ними, конструювання ідеологічно заангажованих історичних уявлень про події, явища та персоналії. Використання російською пропагандою історії як інструменту інформаційної війни бачимо не лише на прикладі України, а й скрізь, куди можуть дотягнутися «мацаки» країни-агресорки. Для цього використовуються різноманітні наративи, актуальні у тій чи іншій країні, але методологічний інструментарій зазвичай однаковий:

– Росія як «переможниця фашизму/нацизму». При цьому роками формувався образ «українців-нацистів», «українців-бандерівців», «карателів», «укро-фашистів». У свідомості багатьох росіян (і не лише росіян) закріпилося кліше «українці-нацисти». А нацистів потрібно знищувати. Сюди ж можна долучити пропагандистський кейс про «терористів», який зазвичай застосовують щодо кримських татар, та формування їхнього негативного образу у свідомості громадян шляхом маніпулювання історичними фактами та подіями, насмиканими з різних часових періодів [27];

– застосування мови ненависті та ворожнечі задля розпалювання протистояння всередині інформаційно атакованих країн. Серед найбільш поширених брехливих наративів російської пропаганди, покликаних маніпулювати свідомістю громадян, у тому числі й спираючись на «історичні факти», можна виокремити такі: «Захід експлуатує Україну та є деструктивним для світового порядку»; «Російська меншина є об'єктом утисків в Україні»; «Польща хоче загарбати захід України»; «Українські нацисти»; «Українські біженці шкодять тим,

хто їх приймає»; «Білорусь ні на кого не нападає, а просто захищається і прикриває тил для Росії»; «Допомога Україні тільки напружує ситуацію та ядерну небезпеку»; «Росія веде священну війну проти безбожних сатаністів в Україні за захист християнства й традиційних цінностей»; «Україна дискримінує угорців»; «Поляки передають українцям застарілу військову техніку типу радянських танків, які успішно знищує російська армія»; «Антисемітська Україна»; «Україна спричиняє світову продовольчу кризу»; «ЄС забирає все зерно в України й морить інші країни голодом»; «Українські землі історично є російськими»; «США фінансували, розробляли й керували секретними програмами з розробки біологічної зброї в лабораторіях в Україні, випробовуючи її на місцевому населенні та надаючи цю зброю Україні для нападу на Росію», «Європа не зможе вижити без російських енергоресурсів»; «Колективний Захід, а особливо США, наживається на війні в Україні і тому йому вигідно її затягувати»; «Румунія прагне долучитись до розподілу українських земель та повернути собі Буковину»; «Українські націоналісти проводять етнічну чистку на територіях Донбасу та Луганщини»; «Україна причетна до катастрофи літака МН17, адже саме вона збила літак, який перебував у повітрі над територією проведення військової операції» [28, с. 11–12, 17, 23–24, 26, 28, 30, 35, 37–38, 45–46, 53–55, 60, 66–67];

– концентрована інформаційна атака на усіх щаблях: фейки у соцмережах, вірусні відео, заяви високопосадовців, тексти у державних медіа тощо. Наприклад, російська пропаганда активно наголошує на «історичних зв'язках» України та Росії, акцентуючи увагу на

безпосередньому зв'язку «Київської Русі» та «Росії». Русь зображено як «спільну державу предків», для якої логічним продовженням є уявлення про «братський народ» або й взагалі «один народ». Для посилення твердження Київ фігурує як «мать городов русских». Але з 2014 р., часу окупації та анексії Криму й подальшого розгортання російсько-української війни, цей наратив зазнав суттєвих змін. «Київську Русь» замінили на «Древняя Русь» або просто «Русь» – від шкільних підручників до медіапростору. У виступах та дописах російських пропагандистів, а у вересні 2022 р. – і в одній із «промов» Володимира Путіна озвучено твердження, що «Великий Новгород є колискою Русі». І саме звідси веде свій початок «найбільша держава Європи того часу, що об'єднала слов'янські, фінно-угорські, тюркські та інші племена, збила їх під свої міцніючі крила від Ладogi і Балтики, Новгорода і Пскова до Києва і Чернігова, Азова, Чорного моря, Криму...» [29]. Таким чином, російська пропаганда намагається знецінити роль Києва як важливого центру середньовічної історії та культури, делегітимізує історичну ідентичність та історико-культурну пам'ять українців;

– використання актуальних тем та порядків денних задля поширення власних наративів, замаскованих під місцеві. Зокрема, серед закордонних ресурсів, які рясніють негативними матеріалами про Україну та її народ, можна відзначити «сербські видання Pечат та Vidovdan, французька Agora Vox, турецька газета Güneş, а також норвезькі ресурси Steigan.no і Nettavisen» [30, с. 191];

– спотворення справжніх історичних фактів: «Україна не може довести свої права на Крим, тому що ніколи

не була справжньою країною, а тільки післявоєнним радянським об'єктом», «Українські Майдани – це спроба західних країн підірвати стабільність у Росії та нашому регіоні. Ми не дамо їм зламати нашу силу та незалежність», «Україна – це територія, що не має своєї історії, культури та національної ідентичності. Вона завжди була частиною Росії та повинна бути назад повернута», «Україна – це штучна держава, створена Заходом після розпаду СРСР. Росія має право відновити свої території» [28, с. 70, 72–73].

Прагнення нав'язати своє бачення історії та сформувані свою повістку історичної ідентичності відповідно до ідеологічних засад путінської Росії бачимо на прикладах різних країн:

1. Наприкінці 2019 р. у Празі (Чехія) було прийняте рішення про заміну пам'ятника радянському маршалу Івану Коневу на монумент визволителям Праги в роки Другої світової війни. Пропонувалися різні варіанти перенесення радянського пам'ятника: до музейного простору, пов'язаного з експозицією тоталітарної спадщини; до Ольшанського кладовища, де поховані радянські воїни; розмістити пам'ятник в саду російського посольства в Чехії. Розгорілися неабиякі пристрасті навколо долі пам'ятника: мітинги на підтримку залишити пам'ятник на його місці у Празі-6 (район столиці Чехії), обливання червоною фарбою та написи «Ne krvavému maršálovi! Nezapomeneme!» (Ні – кривавому маршалові. Ми не забудемо! – Авт.). Пам'ятник кілька разів то відчищали від фарби, то знову обливали, то вкривали брезентом, ставили риштування і т. ін. Російський міністр культури Володимир Мединський навіть назвав мера Праги-6

Ондржея Коларжа «нацистом», на що отримав відповідь від міністра культури Чехії та колишнього міністра закордонних справ Любомира Заоралека: «Přál bych si, aby se ruský ministr kultury snažil vědět něco víc o evropské historii» («Я хотів би, щоб міністр культури Росії спробував дізнатися щось більше про європейську історію». – Авт.) [31]. Річ у тім, що Іван Конев напряду причетний до придушень повстання у Будапешті в 1956 р. та Празької весни 1968 р. Події Празької весни є одними із визначальних для чехів у їхній історичній пам'яті, політиці пам'яті ХХ–ХХІ ст. та одним із маркерів історичної ідентичності й сприйняття тоталітарного періоду історії своєї країни. У квітні 2020 р. пам'ятник радянському маршалу Івану Коневу демонтували. Для більшості пражан він асоціювався з окупаційним радянським режимом, тоді як у російському історичному наративі він однозначно герой. У МЗС Росії демонтаж назвали не інакше, як «ударом по власній історії Чехії». Слідчий комітет РФ порушив кримінальну справу за фактом «плундрування символів військової слави Росії» [32].

2. Акції «безсмертного полку». Ця пропагандистська акція вшанування пам'яті учасників Другої світової війни започаткована в Росії ще з 2012 р. Першопочатково була створена однойменна громадська організація у 2011 р. в Томську. Ідея акції полягала у вшануванні нащадками своїх родичів, які воювали в роки Другої світової війни, через пам'ятну ходу 9 травня та пронешенням їхніх фото. Під час першої ходи вулицями Томська було продемонстровано понад 2 тисячі фото учасників війни. Наступного, 2013, року хода відбулася вже у 30 містах Росії. 2014 р. хода

охопила 120 міст, у тому числі й в Україні. Пам'ятна хода відбувалася, окрім Росії, в Австрії, Азербайджані, Білорусі, Естонії, Німеччині, Ізраїлі, Ірландії, Казахстані, Киргизстані, Монголії, Норвегії, США. Акція попри, здавалося б, шляхетну мету – вшанування пам'яті учасників Другої світової війни, демонстрації зв'язку поколінь та поваги до polegлих у кривавій війні – швидко стала просякнutoю душом «руського мира» та перетворилася на офіційну «обязаловку» й симулякр з фейковими фото та такими ж «нащадками». До фото учасників війни додалися портрети Сталіна, Берії, інших радянських діячів [33, с. 47]. У Росії ця «комеморація» стала частиною офіційного культу «Великої вітчизняної війни», підживлюючись новими наративами «СВО» та новими «героями» війни проти України. Однак з кожним роком акція втрачає своїх прибічників у світі. Зокрема, у 2023 р. були заплановані заходи у Відні (Австрія), Дубліні (Ірландія), Мадриді (Іспанія), Белграді, Нови-Сад, Ніш (Сербія), Копенгагені (Данія), Леусдені (Нідерланди). У деяких країнах з метою безпеки відповідні заходи вирішили провести в режимі онлайн (Великобританія, Польща). Хода була досить таки популярною в Німеччині, Бельгії, Франції, Чехії, однак у 2023 р. не зафіксовано анонсів офіційних чи неформальних відповідних заходів [34]. Щодо Росії, то вже у 2024 р. «кремль відмовився від проведення публічних заходів в рамках акції «Безсмертний полк» [35]. А от ще навесні 2022 р., так само як і у 2023 р., заходи акції «безсмертного полку» активно використовувалися кремлівською клікою для консолідації суспільства у війні проти України та накачуванні відповідною пропагандистською риторикою.

Зокрема, під час ходи 2022 р. поруч із Путіним ішов бойовик «ДНР» Артем Жога із фото свого сина Володимира, якого ліквідували 5 березня під час боїв під Волновахою у ході повномасштабного вторгнення в Україну [35].

Таким чином, для Росії історія є важливим інструментом просування своєї пропаганди, намагання втримати у сфері свого впливу країни колишнього соціалістичного табору, формування негативного образу України та українців як в очах свого населення, так і серед громадян інших країн. Творення на окупованих територіях України нової «історичної матриці» також є частиною екзистенційної війни, адже історичне безпам'ятство надає можливість сформувати та виростити слухняне народонаселення, а не вільних громадян, які прагнуть до демократичних цінностей та соціально орієнтованої держави.

Висновки. Маніпулювання історичною ідентичністю є важливим важелем впливу російської антиукраїнської пропаганди як усередині Росії, так і в інших країнах. «Мацаки» російської пропагандистської машини за багато років оповили свідомість громадян чи не в усьому світі. Ми акцентували увагу на безпосередньо Україні (насамперед окупованих територіях), а також деяких європейських країнах задля демонстрації, як працює пропаганда в умовах гібридної війни, використовуючи історію та політику пам'яті як інструменти просування відповідних ідеологічних кліше та наративів, а також задля легітимації власної агресивної політики.

Для України в умовах російсько-української війни та післявоєнної відбудови важливим є не лише спростування історичних фейків та формування

й поширення чіткої національної візії історії, а й вибудовування ціннісно-світоглядних засад гуманітарної політики як для стійкого розвитку, так і (ре)інтеграції у європейський культурний простір та максимальне відмежовування від згубного впливу «руського мира». Адже в арсеналі «м'якої сили» Росії маніпулювання історією та творення нової «історичної матриці» є одним із провідних інструментів задля виправдання агресії в очах як свого народонаселення, так і світової громадськості.

У перспективі напрямок наших досліджень вбачаємо у вивченні впливу релігійного чинника на формування історичної ідентичності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартинов, А. Українська історична ідентичність у загальноєвропейському контексті: спільні риси та особливості. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2012. Випуск 21. С. 314–331. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188253/20-Martynov.pdf?sequence=1>
2. Залізняк, Л. Історичні витоки та цивілізаційні передумови російсько-української війни 2014–2016 рр. *Українознавство*. 2016. № 3(60). С. 26–39. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f30908e0-b14a-46c5-9d7d-61450712f653/content>
3. Ситник, О., Балановський, Я. Ідеологічні витоки російсько-української війни 2014–2022 років. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*: Scientific monograph. Riga, Latvia, 2022. р. 654–660. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-78>
4. Киридон, А., Троян, С. Цивілізаційна війна 2014–2022 рр.: національно-визвольна війна України ХХІ століття (теоретичний дискурс). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*: Scientific monograph. Riga, Latvia, 2022. р. 523–534. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-63>
5. Рущенко, І. *Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога*. Харків, 2015. 268 с.
6. Нікілев, О. Історичні корені та передумови російсько-української війни: ментальний вимір. *Грані*. 2023. Том 26. № 5. С. 110–117. URL: <https://doi.org/10.15421/1723109>
7. Лисенко, О. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень. За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 25 травня 2022 року. *Вісник НАН України*. 2022. № 22. С. 85–98. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2022.07.085>
8. Горбулін, В. *Світова гібридна війна: український фронт*: монографія. Київ, 2017. 496 с.
9. Магда, Є. *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків, 2015. 304 с.
10. Бойко, С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. Наукове періодичне видання. 2022. Том 30. С. 17–22. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>
11. Лоссовський, І. Онтологія російсько-української гарячої війни як постколоніальної війни за українську ідентичність. *Антиімперський блок народів*. Інформаційний бюлетень. 19 липня 2023. URL: <https://abn.org.ua/uk/analitika/ontologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-garyachoyi-vijnnyak-postkolonialnoyi-vijnny-za-ukrayinsku-identychnist/>
12. Яремчук, С., Дияк, В., Тушко, К. Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни. *Грані*. 2023. Том 26. № 1. С. 105–111. URL: <https://doi.org/10.15421/172317>
13. Синчук, Є. Динаміка ідентичності російськомовних громадян України до та після Революції гідності. *Агора*.

2023. Том 1. № 1. С. 47–60. URL: <https://doi.org/10.25264/26.01.2023-1/1-47-60>

14. Коцур, В. Українська ідентичність в умовах «гібридної» війни Російської Федерації проти України. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2021. № 13. С. 83–105. URL: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2021-13-83-105>

15. Стасевська, О. Історична ідентичність як теоретичний конструкт соціально-гуманітарного знання. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. Том 2. № (45). С. 209–229. URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.45.200941>

16. Герчанівська, П. Історична ідентичність у системі координат світового розвитку. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: науковий журнал. 2022. № 4. С. 3–7. URL: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2022.269433>

17. Готра, О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Випуск 2. С. 143–155. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90416/86175>

18. Смола, Л. Аспекти нелінійної війни в контексті українсько-російського конфлікту на Донбасі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Випуск 16. С. 74–78. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13644/Smola.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

19. Нагорна, Л. *Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань*. Київ, 2011. 272 с.

20. Мезенцев, Я. Холодна війна за Крим. Як ділили флот у 1990-х. *Історична правда*. 10 травня 2011. URL: <https://web.archive.org/web/20220307040259/https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/10/38319/>

21. Семена, Ю. «Мешковщина» як перший пострадянський тріумф популізму в Криму. *Крим. Реалії*. 1 лютого 2022. URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-yuriy-meshkov-referendum-konstitutatsiya-ukraina-rossiya-populizm/31681064.html>

22. Шинкаренко, І., Матвійчук, І., Соломко, І. Кидали у вогонь «Кобзар». Як росіяни знищують українську літературу на окупованих територіях. *Голос Америки Українською*. 8 червня 2023. URL: <https://www.holosameryky.com/a/yak-rosiiany-znuschuut0literaturu-na-okupovanyh-terytoriah/7384151.html>

23. У Росії випущено підручник історії з розділом про війну в Україні. *Радіо Свобода*. 8 серпня 2023. URL: <https://www.svoboda.org/a/v-rossii-vypuschen-uchebnik-istorii-s-razdelom-o-voynе-v-ukraine-/32539075.html>

24. У РФ новий підручник з історії для старших класів містить російську пропаганду про війну в Україні. *Радіо Свобода*. 8 серпня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-pidruchnyk-propahanda/32539604.html>

25. Росія намагається «розмити українську ідентичність» на окупованих територіях, – британська розвідка. *Крим. Реалії*. 18 серпня. 2023. URL: <https://ua.krymr.com/a/news-rosiia-ukrainska-identychnist-okupovani-terytorii/32554168.html>

26. Янковський, О., Бадюк, О. «Розмовляти українською небезпечно, бути українцем – злочин»: посилення русифікації в окупації. *Радіо Свобода*. 4 червня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/povyny-pryazovya-posylennya-rusyfikatsiyi-v-okupatsiyi/32977221.html>

27. Седова, І. Шість найпоширеніших наративів російської пропаганди, які допомагають убивати українців. *ZMINA*. 11 червня 2024. URL: <https://zmina.info/columns/shist-najrozpovsyudzhenishyh-naratyviv-rosijskoyi-propagandy-shhodo-ukrayincziv-ekspertka/>

28. Романишин, А., Черевичний, С., Остапчук, О., Мараєва, В., Вітюк, В., Хруленко, І. *100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну*. Збірник інформаційно-аналітичних матеріалів. Київ, 2023. 77 с.

29. Худіш, П. «Русь, але вже не Київська»: як Росія інструменталізує історію

України. *Детектор медіа*. 4 червня 2023. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/32105/2023-06-04-rus-ale-vzhe-ne-kyivska-yak-rosiya-instrumentalizaue-istoriyu-ukrainy/>

30. Ромців, О., Харченко, А. Методи російської інформаційної пропаганди та їх вплив на імідж України у світі. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 5. С. 190–193. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.32>

31. Bejšovec, A. Praha 6 schválila, že pro Koněvovu sochu bude hledat nové místo. Vypíše soutěž na nový památník. *iROZHLAS*. 12 září 2019. URL: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/socha-konec-praha-6-referendum_1909120908_pj

32. Куренкова, О. Замах на життя мера Праги через пам'ятник маршалу Конєву? Як Росія використовує радянське минуле для атаки на Чехію. *Hromadske*. 7 травня 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/zamah-na-zhittya-mera-pragi-cherez-pamyatnik-marshalu-konyevu-yak-rociya-vikoristovuye-radyanske-minule-dlya-ataki-na-chehiyu>

33. Пастушенко, Т. Безсмертний полк. *Енциклопедія історії України*. (головний редактор Смолій В.) Київ, 2021. С. 47–48. URL: https://archive.org/details/o1_2021/page/48/mode/1up?view=theater

34. Іспанія, Данія, Кіпр, Австрія. Де ще пройде «Безсмертний полк» в Європі в 2023? *TEXTY.ORG.UA*. 5 квітня 2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/109573/ispaniya-daniya-kipr-avstriya-de-she-projde-bezsmertnij-polk-v-yevropi-v-2023/>

35. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Як «безсмертний полк» зазнав поразки від російського фашизму. *УКРІНФОРМ*. 8 травня 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3706381-ak-bezsmertnij-polk-zaznav-porazki-vid-rosijskogo-fasizmu.html>

REFERENCES:

1. Martynov, A. (2012). Ukrainian Historical Identity in the Pan-European Context: Common

Features and Peculiarities. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky* (International Relations of Ukraine: Scientific Research and Findings), Issue 21, pp. 314–331. [online] Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188253/20-Martynov.pdf?sequence=1> [in Ukr.]

2. Zalizniak, L. (2016). Historical Origins and Civilizational Prerequisites of the Russian-Ukrainian War of 2014–2016. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 3(60), pp. 26–39. [online] Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f30908e0-b14a-46c5-9d7d-61450712f653/content> [in Ukr.]

3. Sytnyk, O., Balanovskyi, Ya. (2022). Ideological Origins of the Russian-Ukrainian War of 2014–2022. *The Russian-Ukrainian War (2014–2022): Historical, Political, Cultural-Educational, Religious, Economic, and Legal Aspects: A Scientific Monograph*. Riga, Latvia, pp. 654–660. [online] Available at: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-78> [in Ukr.]

4. Kyrydon, A., Troian, S. (2022). Civilization War 2014–2022: Ukraine's National Liberation War of the 21st Century (Theoretical Discourse). *The Russian-Ukrainian War (2014–2022): Historical, Political, Cultural-Educational, Religious, Economic, and Legal Aspects: Scientific Monograph*. [online] Available at: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-63> [in Ukr.]

5. Rushchenko, I. (2015). *The Russian-Ukrainian Hybrid War: a Sociologist's View*. Kharkiv, 268 p. [in Ukr.]

6. Nikiliev, O. (2023). Historical Roots and Preconditions of the Russian-Ukrainian War: the Mental Dimension. *Hrani*, Vol. 26, No. 5, pp. 110–117. [online] Available at: <https://doi.org/10.15421/1723109> [in Ukr.]

7. Lysenko, O. (2022). Phenomenology of Russia's War against Ukraine as an Object of Humanitarian Research. According to the Materials of the Report at the Meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on May 25, 2022. *Visnyk NAN Ukrainy* (Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine), No. 22, pp. 85–98. [online] Available at: <https://doi.org/10.15407/visn2022.07.085> [in Ukr.]

8. Horbulin, V. (2017). *World Hybrid War: Ukrainian Front: A Monograph*. Kyiv: NISS, 496 p. [in Ukr.]
9. Mahda, Ye. (2015). *Hybrid Warfare: Survive and Win*. Kharkiv, 304 p. [in Ukr.]
10. Boiko, S. (2022). The Formation of the National Identity of Ukrainian Youth in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Almanac of Ukrainian Studies). Scientific Periodical. Vol. 30, pp. 17-22. [online] Available at: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2> [in Ukr.]
11. Lossovskiy, I. (2023). Ontology of the Russian-Ukrainian Hot War as a Post-Colonial War for Ukrainian Identity. *Anti-Imperial Bloc of Nations*. Newsletter, July 19. [online] Available at: <https://abn.org.ua/uk/analitika/ontologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-garyachoyi-vijny-yak-postkolonialnoyi-vijny-za-ukrayinsku-identychnist/> [in Ukr.]
12. Yaremchuk, S., Dyiak, V., Tushko, K. (2023). Problems of the Formation of Ukrainian Cultural Identity in the Conditions of War. *Hrani*, Vol. 26, No. 1, pp. 105-111. [online] Available at: <https://doi.org/10.15421/172317> [in Ukr.]
13. Synchuk, Ye. (2023). Dynamics of Identity of Russian-Speaking Citizens of Ukraine before and after the Revolution of Dignity. *Agora*, Vol. 1, No. 1, pp. 47-60. [online] Available at: <https://doi.org/10.25264/26.01.2023-1/1-47-60> [in Ukr.]
14. Kotsur, V. (2021). Ukrainian Identity in the Conditions of the "Hybrid" War of the Russian Federation against Ukraine. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia* (Society. Document. Communication), No. 13, pp. 83-105. [online] Available at: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2021-13-83-105> [in Ukr.]
15. Stasevska, O. (2020). Historical Identity as a Theoretical Construct of Social and Humanitarian Knowledge. *Visnyk NIU imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia* (Bulletin of Yaroslav Mudry NYU. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology), Vol. 2, No. (45), pp. 209-229. [online] Available at: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.45.200941> [in Ukr.]
16. Herchanivska, P. (2022). Historical Identity in the Coordinate System of World Development. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv: naukovyi zhurnal* (Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts). A Scientific Journal. No. 4, pp. 3-7. [online] Available at: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2022.269433> [in Ukr.]
17. Hotra, O. (2015). Historical Memory as a Factor in the Formation of Identity. *INTERMARUM: istoriia, polityka, kultura* (INTERMARUM: History, Politics, Culture), Issue 2, pp. 143-155. [online] Available at: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90416/86175> [in Ukr.]
18. Smola, L. (2015). Aspects of Non-Linear Warfare in the Context of the Ukrainian-Russian Conflict in Donbas. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova* (Scientific Journal of the M.P. Drahomanov NPU), Issue 16, pp. 74-78. [online] Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13644/Smola.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukr.]
19. Nahorna, L. (2011). *Sociocultural Identity: Pitfalls of Value Distinctions*. Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. 272 p. [in Ukr.]
20. Mezentssev, Ya. (2011). Cold War for Crimea. How the Fleet was Divided in the 1990s. *Istorychna pravda*, May 10. [online] Available at: <https://web.archive.org/web/20220307040259/https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/10/38319/> [in Ukr.]
21. Semena, Yu. (2022). "Meshkovshchyna" as the First Post-Soviet Triumph of Populism in Crimea. *Krym. Realii*, February 1. [online] Available at: <https://ua.krymr.com/a/krym-yuriy-meshkov-referendum-konstitutsiia-ukraina-rossiya-populizm/31681064.html> [in Ukr.]
22. Shynkarenko, I., Matviichuk, I., Solomko, I. (2023). They Threw "Kobzar" into the Fire. How the Russians Destroy Ukrainian Literature in the Occupied Territories. *Voice of America in Ukrainian*, June 8. [online] Available

at: <https://www.holosameryky.com/a/yak-rosiiany-znuschuut0literuru-na-okupovanyh-terytoriah/7384151.html> [in Ukr.]

23. In Russia, a History Textbook with a Chapter on the War in Ukraine was Published (2023). *Radio Svoboda*, August 8. [online] Available at: <https://www.svoboda.org/a/v-rossii-vypuschen-uchebnik-istorii-s-razdelom-o-voyne-v-ukraine-/32539075.html> [in Ukr.]

24. In the Russian Federation, a New History Textbook for High School Students Contains Russian Propaganda about the War in Ukraine (2023). *Radio Svoboda*, August 8. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-pidruchnyk-propahanda/32539604.html> [in Ukr.]

25. Russia is Trying to “Blur Ukrainian Identity” in the Occupied Territories - British Intelligence. (2023). *Krym. Realii*, August 18. [online] Available at: <https://ua.krymr.com/a/news-rosiia-ukrainska-identychnist-okupovani-terytorii/32554168.html> [in Ukr.]

26. Yankovskyi, O., Badiuk, O. (2024). “Speaking Ukrainian is Dangerous, being Ukrainian is a Crime”: Increasing Russification under Occupation. *Radio Svoboda*, June 4. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryzovyya-posylennya-rusyfikatsiyi-v-okupatsiyi/32977221.html> [in Ukr.]

27. Siedova, I. (2024). The Six Most Common Narratives of Russian Propaganda that Help Kill Ukrainians. *ZMINA*, June 11. [online] Available at: <https://zmina.info/columns/shist-najrozpovsyudzenishyh-naratyviv-rosijskoyi-propagandy-shhodo-ukrayinciv-ekspertka/> [in Ukr.]

28. Romanyshyn, A., Cherevychnyi, S., Ostapchuk, O., et al. (2023). *100 False Russian Narratives about the Russian-Ukrainian War*. Collection of Informational and Analytical Materials. Kyiv, 77 p. [in Ukr.]

29. Khudish, P. (2023). “Rus, but no Longer Kyivan”: How Russia Instrumentalizes the History of Ukraine. *Media Detector*, June 4. [online] Available at: [\[instrumentalizuie-istoriyu-ukrainy/\]\(https://www.holosameryky.com/a/yak-rosiiany-znuschuut0literuru-na-okupovanyh-terytoriah/7384151.html\) \[in Ukr.\]](https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/32105/2023-06-04-rus-ale-vzhe-ne-kyivska-yak-rosiya-</p></div><div data-bbox=)

30. Romtsiv, O., Kharchenko, A. (2023). Methods of Russian Information Propaganda and their Influence on the Image of Ukraine in the World. *Elektronne naukove vydannia “Analitychno-porivnialne pravoznavstvo”* (Electronic Scientific Publication “Analytical and Comparative Jurisprudence”), No. 5, pp. 190-193. [online] Available at: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.32> [in Ukr.]

31. Bejšovec, A. (2019). Prague 6 Approved that it will Look for a New Place for Koněv's Statue. He will Launch a Competition for a new Monument. *iROZHLAS*, September 12. [online] Available at: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/socha-konec-praha-6-referendum_1909120908_pj [in Cze.]

32. Kurenkova, O. (2020). An Attempt on the Life of the Mayor of Prague over the Monument to Marshal Konev? How Russia Uses the Soviet Past to Attack the Czech Republic. *Hromadske*, May 7. [online] Available at: <https://hromadske.ua/posts/zamah-na-zhittya-mera-pragi-cherez-pamyatnik-marshalu-konyevu-yak-rociya-vikorisovuye-radyanske-minule-dlya-ataki-na-chehiyu> [in Ukr.]

33. Pastushenko, T. (2021). Immortal Regiment. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv, pp. 47-48. [online] Available at: https://archive.org/details/o1_2021/page/48/mode/1up?view=theater [in Ukr.]

34. Spain, Denmark, Cyprus, Austria. Where Else will “Immortal Regiment” be Held in Europe in 2023? (2023). [online] *TEXTY.ORG.UA*, April 5. Available at: <https://texty.org.ua/fragments/109573/ispaniya-daniya-kipravstriya-de-she-projde-bezsmertnij-polk-v-yevropi-v-2023/> [in Ukr.]

35. Center for Strategic Communications and Information Security. How the “Immortal Regiment” was Defeated by Russian Fascism (2023). *UKRINFORM*, May 8. [online] Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3706381-ak-bezsmertnij-polk-zaznavporazki-vid-rosijskogo-fasizmu.html> [in Ukr.]

Summary

HISTORICAL IDENTITY IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Volodymyr KYDON

orcid.org/0000-0002-3606-8061

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow
at the Educational and Scientific Institute of Military History
of the National Defense University of Ukraine
email: volodimir4077@gmail.com

The relevance of the research. Russian propaganda uses history as an effective tool to spread narratives and clichés relevant to Russian ideology both within its own country and abroad. This is especially dangerous for Ukraine, for its temporarily occupied territories. In particular, it is about the destruction of Ukrainian-language books by the Russian occupiers, the change of toponymy to Russian/Soviet, the transfer of the school education system to the Russian format of studying history. Emphasis is placed on rewriting the history of the 1970s-2000s in the history textbook for high school students, which has been put into effect since September 2023 in the occupied territories of Ukraine. According to the textbook, the Russian-Ukrainian war is considered an aggression of the collective West, led by the USA, against «peace-loving» Russia and using the territory of Ukraine to conduct hostilities, as well as to sow discord between «fraternal nations». While Russia's actions are «SVO» («special military operation»), designed to destroy the «Nazi regime» in «ultra-radical Ukraine». Such imposition of a «historical matrix» from a young age into the consciousness and worldview of the younger generation will have unpredictable consequences for Ukraine.

The **purpose** of the article is to highlight the impact of the Russian-Ukrainian war on historical identity in Ukraine.

Conclusions. The actions of Russian propaganda in the hybrid war cover different countries. The article provides examples of the dismantling of the monument to Soviet Marshal Konev in the Czech Republic and Russia's reaction to these actions. The Russian propaganda campaign «Immortal Regiment» is also considered an example of the spread of a distorted understanding of the events of the Second World War in order to justify an aggressive policy, in particular, against Ukraine. Considering all the risks to national consciousness and identity, it is important for Ukraine to have a clear vision of its own historical and cultural development, based on European principles of state formation, legal and political culture, language, religious specificity, regional and local features, to confidently promote its own historical narratives. In the context of the Russian-Ukrainian war and post-war reconstruction, it is important not only to refute historical fakes, shape, and disseminate a clear national vision of history, but also to build the value and ideological foundations of humanitarian policy for sustainable development and (re)integration into the European cultural space and differentiation from the harmful influence of the Russian world.

Keywords: historical identity, narrative, national identity, occupied territories, Russian propaganda, Russian-Ukrainian war.